

SZEMLE

Tudományos ülészak Felszabadulásunk 25. évfordulójáról

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Főiskolája és Párt-történeti Intézete, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és a Magyar Történelmi Társulat 1970. március 16—17-én tudományos ülészakot rendezett Magyarországon felszabadulása 25. évfordulójának tiszteletére.

A plenáris ülést *Nemes Dezső* akadémikus, az MSzMP KB Politikai Bizottságának tagja, a Politikai Főiskola rektora, az ülés elnöke nyitotta meg. Hangsúlyozta, hogy a szocialista időszak történeti problémái a két világrendszer közötti ideológiai és politikai küzdelem kérdéseihez tartoznak. Az ideológiai hatékonyság döntő mértékben attól függ, hogy mennyiben járulnak hozzá saját országunk szocialista fejlődése tanulságainak feltárásához és hasznosításához. A jó történezmunka internacionalista, s egyben nemzeti feladatok megoldását segíti elő. Egy új társadalom, egy új világrendszer kialakulása, fejlődése nem problémamentes. A problémák leküzdéséhez hozzájárulnak a történelmi tapasztalatok, amelyeknek a feltárásában a történészeknek is nagy szerepük van. Végezetül rámutatott arra, hogy a felszabadulási emlékünnepek és a Lenin-centenárium nemcsak időben vannak közel egymáshoz, a szocialista Magyarország létrejötté, fejlődésé a lenini eszmék győzelmének bizonyítéka.

Az ülészak főreferátumát *Zsilák András* kandidátus tartotta, *A magyar társadalom negyedszázados fejlődésének fő vonásai (1945—1970)* címmel. Hangsúlyozta, hogy a magyar népi demokratikus forradalom része a Szovjet Hadsereg győzelmei nyomán kialakult Kelet- és Délkelet-Európai forradalmi hullámnak, magán viselte az újtípusú népi demokratikus forradalmakra általánosan jellemző vonásokat.

Rámutatott a szovjet csapatok győzelmeinek jelentőségére a magyarországi belső átalakulás szempontjából. A felszabadult területeken kialakult forradalmi lendület jelezte, hogy Magyarországon van belső erő, amely akar és tud élni azokkal a lehetőségekkel, melyeket a Vörös Hadsereg győzelmei teremtettek.

Az MSzMP vezetői tudták, hogy az ország újjáépítése, társadalmi, gazdasági átalakulása nem képzelhető el a polgári, kispolgári pártok befolyása alatt álló tömegek nélkül. A párt arra törekedett, hogy politikájával minimálisan csökkentse a retrográd erők befolyását, és megőrizze a nemzeti demokratikus erők egységét. Ezért a figyelmet a demokratikus feladatok megoldására összpontosította. Az is világos volt, hogy a fejlődés során a nemzeti egységnek osztályszempontból módosulnia kell; ezt a párt a koalíciós pártok társadalmi bázisának és politikájának fokozatos megváltoztatása révén kívánta elérni. Ennek alapfeltételét a munkás egységfront erősítése, a KMP és az MSzDP együttműködése jelentette. Az újjáépítés volt a legsürgősebben megoldásra váró feladat, ez nem csupán gazdasági kérdés volt, de a politikai küzdelmeknek az a területe, ahol a forradalom továbbfejlődésének, a hatalom birtoklásának kérdése dőlt el. A politikai harcok előterébe a munka és tőke közötti ellentét került, ezzel a forradalom fejlődése is új szakaszhoz, a szocialista forradalomba való átnövés szakaszába jutott el.

A következőkben az előadó a jobboldallal való harc kérdéseiről beszélt, arról az erőfeszítésről, amelyet a MKP tett azért, hogy a Függetlenségi Front többi pártjaival szorosan együtt-

működve, belső demokratizálódásra kényszerítse a kisgazdapártot. Az 1947-es események azt jelezték, hogy megtörtént az átmenet a szocialista forradalomba.

1947—48 fordulóján lezárult a társadalmi fejlődés első stratégiai szakasza, bebizonyosodott, hogy a nemzeti demokratikus erők összefogásának politikája reális volt. A referátum következő részében az előadó az 1948—1962 közötti új stratégiai szakasszal foglalkozott, mely a társadalom szocialista átszervezésének időszaka volt. Beszélt az új szakasz kezdetének legjelentősebb politikai eseményéről, a két munkáspárt egyesüléséről, ennek jelentőségéről, politikai hatásáról. Az új gazdaságpolitikai koncepcióval kapcsolatosan hangsúlyozta azokat az eredményeket, melyek 1950—54 között jöttek létre. Beszélt azokról a súlyos ellentmondásokról, melyek között ezek az eredmények születtek. Az ellentmondások nem vezethetők vissza csupán gazdaságpolitikai okokra; a párt egész politikájának voltak következményei. A párt nem tanulmányozta a proletárdiktatúra magyarországi sajátosságait, lebecsülte azok jelentőségét, dogmatikusan értelmezte a szocializmus általános törvényszerűségeit. A központi vezetőség 1953 júniusai ülése a politikai hibák alapvető gyökereit nem tárta fel teljesen, kijavításukra nem adott megfelelő programot. A felemás, ellentmondó intézkedések tovább növelték a politikai és gazdasági nehézségeket. Az előadó rámutatott arra, hogy Nagy Imre csoportjának fellépése, majd a szektás politika újjáéledése óriási károkat okozott, jelentősen rontotta a tömegek hangulatát. Ezek a körülmények tették lehetővé a reakció számára az 1956-os ellenforradalom kirobbantását.

A referátum következő szakasza a MSzMP elméleti munkáját elemzi. A párt politikáját a proletárdiktatúrát dogmatikusan értelmező baloldali, és létjogosultságát tagadó, úgynevezett nemzeti és demokratikus szocializmust hirdető jobboldali elhajlás elleni kétfrontos harcban alakította ki. Az MSzMP elitélte az 1956 előtti hibákat, de nem tagadta meg az 1945—56 közötti, torzulások ellenére elért eredményeket. A párt lefektette az új gazdaságpolitikai alapelveket. Az 1958-ban induló 3 éves terv az ipari szerkezet korszerűsítését, a termékek minőségének javítását helyezte előtérbe.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének meggyorsításával és befejezésével lezárult a 25 éves fejlődés második stratégiai szakasza, befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása. Napirendre került, mint új stratégiai cél, a szocializmus teljes felépítése. A referátum befejező részében az előadó az új szakasz feladataival foglalkozott. Politikai téren a fő feladat a szocialista demokrácia kiszélesítése. Gazdasági téren a gazdaságfejlesztés módjának, a gazdaság irányításának a megreformálása kerül előtérbe. Befejezésül az előadó megegyezően kiemelte a negyedszázados fejlődés legfontosabb eredményeit: az osztálystruktúrában végbement változást; a nemzeti jövedelem, az ipari termelés, a népgazdasági termelés növekedését, a szociális és kulturális téren elért fejlődést.

Az ülészak két szekcióban folytatta munkáját. Az I. szekció üléseinek tárgya a magyar társadalom negyedszázados fejlődésének főbb elvi és politikai kérdései voltak. Az első felszólaló *Kárpáti Sándor*, a Politikai Főiskola adjunktusa volt, aki *A népi demokratikus forradalom nemzetközi feltételei* címmel tartott előadást. A referátum első részében az előadó a Szovjetunió szerepével foglalkozott, először azzal a hatással, amelyet a Szovjetunió a magyar és a többi népi demokratikus forradalomra gyakorolt, majd pedig a Szovjetunió szerepével a magyar népi demokratikus forradalom érlelődésében és elindulásában.

A magyarországi hatást elemezve, az előadó két vitakérdést emelt ki. Először azt, hogy belső vagy külső tényezők hatására alakult-e ki hazánkban az uralkodó osztályok teljes politikai válsága, jött létre a forradalmi helyzet. Véleménye szerint a külső ok, a katonai helyzet csak kiváltó oka volt az uralkodó körök politikai válságának, az elsődleges okot a belső szociális ellentmondások jelentették. Ha csak a kiváltó okot, a háborús vereséget hangsúlyozzuk és nem mutatunk rá a belső ellentmondásokra, akkor lebecsüljük a belső forradalmi és antifasiszta erőket és kétségbevonjuk, hogy az elkezdődött forradalom a magyar társadalmi fejlődés szükség-szerű következménye volt. A második kérdés: a szovjet felszabadító hadműveletek teljessé tették-e a régen megindult folyamatot, vagy kiindulópontjai voltak a belső átalakulásnak?

Az előadó véleménye az volt, hogy a forradalom elindulásához szükséges objektív és szubjektív feltételek kialakulása jóval a felszabadulás előtt elkezdődött, de a forradalmi helyzet kialakulása csak a felszabadulás nyomán fejeződött be. A forradalom létrejöttében a Szovjetunió szerepét nem szabad egyetlen kritériumként kezelni. Ideológiai szempontból is fontos a belső feltételek jelentős részének korábbi kialakulását hangsúlyozni a forradalom exportját hirdetők véleményével szemben. Az ellenforradalmi fasiszta államhatalmat új népi hatalomnak kellett felváltania, meg kellett változtatni az államhatalom osztályjellegét és szervezeti kereteit. Ezt a feladatot belső forradalmi erők végezték el. Az előadó rámutatott arra, hogy a Szovjetunió szerepe nem szűkíthető le a forradalom első periódusára.

A referátum második részében az adott időszak nemzetközi feltételeinek hatásáról volt szó. A népi demokratikus forradalom első periódusának antifasiszta, antiimperialista jellege nemcsak a belső viszonyok, hanem a nemzetközi viszonyok szükségszerű következménye volt. A nemzetközi kapcsolatokban történt eltolódás hatásával foglalkozva megállapította, hogy e hatások egy része a forradalom megállítására törekvő erőknek kedvezett, másik része a forradalom továbbvitelért harcoló erőknek. Végül hangsúlyozta, hogy a belső és külső feltételeket nem lehet mereven elválasztani, a külső feltételek közvetlen hatást gyakorolnak a belső feltételek ütemére.

Korom Mihály kandidátus, egyetemi docens *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány létrejötte. Az új magyar államiség fő jellemvonásai és sajátosságai* címmel tartotta meg előadását. A nemzetközi feltételeket illetően kedvező volt Magyarország számára az, hogy a győztes hatalmak álláspontjának végrehajtását az országban a Szovjetunió garantálta, amely internacionalista lényegéből adódóan segítette Magyarországon a forradalmi erőket. Az előadó ismertette és összehasonlította a volt fasiszta csatlósországok átállásainak különbségét formai és tartalmi szempontból. A magyarországi helyzetet illetően foglalkozott a horthysta uralkodó körök elképzeléseivel, melyek arra irányultak, hogy hatalmukat megtartsák, hogy Magyarország megszállásában a nyugati hatalmak is részt vegyenek.

Azután a magyar antifasiszta erők javaslatait ismertette, akik, hogy megkönnyítsék és gyorsítsák a háborúból való kilépést, felajánlották együttműködésüket a horthysta erőknek. Az előadó az együttműködés kérdését vizsgálva megállapította, hogy a kommunista taktika a közvetlen fő cél érdekében elment volna a végső határig, a taktika eredményeképpen olyan kormány jött volna létre, amely legalább olyan mértékben lett volna a kizsákmányolóké, mint a dolgozóké. Az 1944. október 15-i események következtében a fejlődés ilyen szakaszára nem került sor. A Szovjetunió törekvése az volt, hogy Budapesten hozzanak létre egy antifasiszta, németellenes ideiglenes kormányt, antifasiszta népi erőkből, s az átállt németellenes horthysta és polgári politikusokból. A kommunisták is hasonló politikát követtek. A referátum ismerteti az átállt horthysta politikusok és tisztek kísérleteit arra, hogy a régi rendszert a lehető legkisebb veszteséggel átmentsék. Az átállásnak és az új államiség megteremtésének fő problémája az volt, hogy 1944 végén az adott nemzetközi kereteken belül burzsoá, horthysta jogfolytonossági vagy népi demokratikus megoldás kerül-e előtérbe. A belső antifasiszta erők megerősödésével, felszínre kerülésével megalakult a Magyar Függetlenségi Front, amely célul tűzte ki az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívását, az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakítását. Röviden ismertette az előadó az új kormány megalakulásának körülményeit, indokoltan tartotta azt, hogy az új kormányba a volt horthysta tiszteket és politikusokat is bevonták, hangsúlyozta e lépés katonai jelentőségét. A referátum az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány jellegének elemzésével zárul, megállapítva, hogy a Magyarország átállását, továbbfejlődését meghatározó új államiség, ha formai kereteit nem is, de tartalmát tekintve már létrejöttékor is az alulról jövő népi, forradalmi kezdeményezés eredménye volt.

Balogh Sándor kandidátus, egyetemi tanár *A koalícion belüli ellentétek kiéleződése Magyarországon 1945-ben* címmel tartott referátumot. A referátum első része a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjaival foglalkozik, bemutatja, kikre támaszkodtak a pártok. Az elemzésből

kitűnik, hogy a felszabadulás után a dolgozó parasztság jelentős tömegeit a baloldali pártok együttesen sem tudták maguk mögé állítani. 1945 elején megkezdte működését a katolikus politikai párt, a Keresztény Demokrata Néppárt, ezt a Budapesti Nemzeti Bizottság nem vette tudomásul, ismételve azt a véleményét, hogy minden demokratikus törekvés helyet kaphat a már működő pártokban. Így a társadalom nem baloldali beállítottságú része a Kisgazdapárt vagy a Polgári Demokrata Párt irányában tájékozódhatott, mivel más önálló polgári párt alakítására irányuló kísérletek nem sikerültek. Az előadó ezután a Kisgazdapárt összetételével, belső irányzataival foglalkozott és megállapította, hogy a párton belül nem egyszerűen különböző politikai irányzatok voltak, hanem a különböző politikai pártok létrejöttének a feltételei is kialakultak. Rámutatott arra a sajátos magyar vonásra, hogy a politikai küzdelem nem az egységfront pártjai és az ellenzék között folyt, hanem a koalíción belül zajlott le. Az MKP pártterkezte után került sor a Polgári Demokratikus Párt elleni erősebb támadásra, ennek következtében a jobboldal egyre erősebben zárkózott fel a Kisgazdapárt mögé. A referátum következő részében az előadó az MKP kormányváltoztatási kísérletének hatásával foglalkozott. A jobboldal erőteljesebb válását jelezte a Kisgazdapárt törekvése arra, hogy újjászerveze a Parasztszövetséget, és hogy a Szociáldemokrata Párttal felújítsa az 1943-ban kötött szövetséget.

Az utóbbi kísérletek sikertelenségéhez a baloldali pártok állásfoglalása mellett az is hozzájárult, hogy a Kisgazdapárt balszárnya az MKP-val való szövetséget szorgalmazta. A kormányon belül a bal- és a jobboldal között éles ellentét állt be a rendőrség átszervezésével kapcsolatban 1945 júliusában. Az MKP és a Szociáldemokrata Párt egységes fellépése, a Nemzeti Parasztpárt csatlakozása megteremtette a válság megoldásának feltételét, eldőlt a kormány baloldali átszervezése. A referátum következő részében az előadó a baloldali pártok egymáshoz való viszonyával foglalkozott.

Az MKP és a Nemzeti Parasztpárt kapcsolatát rontotta, hogy sokan a Nemzeti Parasztpártot nem tekintették önálló pártnak. 45 nyarán az MKP, felismerve a Parasztpárttal kapcsolatos hibáit, arra törekedett, hogy a pártot nagyobb politikai önállóságra ösztönözze. A Szociáldemokrata Párt is sokáig a Kommunista Párt fedőszerveként tekintette a Nemzeti Parasztpártot. Az is elválasztotta őket, hogy a falusi bázis kiépítése során mindkét párt a parasztság ugyanazon rétegével számolt. A két párt együttműködésének alakulása nagymértékben függött az MKP és a szociáldemokrata párt kapcsolatától. A két párt vezetősége tudta, hogy együttműködésük nélkül a társadalmi, politikai, gazdasági feladatokat megoldani nem lehet. Az együttműködés értelmezésében, a vezetősérek kérdésében, az együttműködés határainak kérdésében nem alakult ki egységes vélemény. A tömegszervezetek és a társadalmi egyesületek kérdésében sem sikerült megegyezésre jutni. A szakszervezeteket illetően a paritás kérdésében volt vita, de a szakszervezetek egységét sikerült megvalósítani, ezzel biztosítottá vált a baloldal közös fellépésének alapfeltétele. Az MSzDP vezetőségén belül a balszárny jutott többségbe, ez nagyjelentőségű volt a jövőbeli együttműködés szempontjából. A referátum befejező részében az előadó a 45-ös választások előkészületeivel, eredményeivel foglalkozott. A választások után kiéleződött a harc a bal- és a jobboldal között, e küzdelem utat nyitott a népi tömegmozgalom kibontakozásának, megszilárdította a baloldali pártok együttműködését.

Habuda Miklós, a Párttörténeti Intézet tudományos munkatársa *A szakszervezetek szerepe a hatalomért folytatott harcban* címmel tartott előadást. A felszabadult országgrészen a nemzeti bizottságokkal, üzemi bizottságokkal egyidőben megindult a szakszervezeti szervezkedés. A mozgalom vidéken is nagy jelentőségre tett szert. A szakszervezetek rövid időn belül tömegszervezetté fejlődtek. Az előadó rámutatott, hogy a tömegek nem jelentettek minden vonatkozásban tényleges politikai erőt, konjunkturális tüneteket lehetett tapasztalni, érvényesült egyfajta szakszervezeti kényszer is. A tömeges beszerzés jól szolgálta a célt, hogy minél kisebb legyen azok száma, akik kívül esnek a munkáspártok politikájának közvetlen hatókörén. Az MKP és az SzDP vezetősége egyaránt látta, hogy a munkásosztály akcióegységének, a munkáspártok későbbi egyesülésének feltétele a szakszervezetek politikai és szervezeti egységének megteremtése.

Az előadó véleménye szerint ennek az álláspontnak a helyességét a külpolitikai események is igazolták. A szakszervezetek harcaiban, tevékenységében az MKP vezető szerephez jutott. Az előadó ezt a tényt azzal magyarázta, hogy az MKP vezetősége már a felszabadulás előtt foglalkozott a felszabadulás utáni szakszervezeti politika kérdéseivel, feladataival, emellett az MKP programja a szakszervezetek tömegeit is mozgósította. Az új körülmények között az MSzDP a szakszervezeti politikáját illetően tanácstalan volt. Ez megakadályozta azt, hogy az MSzDP, az MKP-hoz hasonlóan, konkrét segítséget nyújtson a szakszervezetek akcióprogramjának kialakításában. Az előadás következő részében az előadó a szakszervezeti mozgalom új módszereivel foglalkozott, amelyek a hatalom jellegének megváltozása következtében váltak szükségessé. A hatalom egészével való szembeállítás politikájának létalapja megszűnt, mivel a munkások és parasztok képviselői kezdettől fogva részt vettek az államhatalom központi és helyi szerveiben, a munkásosztály meghatározó szerepe a gazdasági életben is érvényesült. A Kisgazdapárt 1945-ös választási győzelme után a munkáspártok a népi demokrácia megvédése érdekében mozgósították a szakszervezeteket is. A szakszervezetek első kongresszusa az MKP javaslatára követelte az államosításokat, a tőke megadóztatását és kifejezte a munkásság akaratát a földosztás megvédésére. Az infláció a munkásság egy részére bomlasztóan hatott, előtérbe került a sztrájk kérdése is. Az előadó véleménye szerint az a tétel, hogy az adott korszak sztrájkjai a népi demokratikus átalakulás természetétől idegen jelenségek, a reakció mesterkedéseinek eredményei voltak, egészében nem fogadható el. Különbséget kell tenni politikai és gazdasági sztrájk között. Rámutatott, hogy a gazdasági jellegű sztrájkok akkor jelentkeztek, amikor a reakció nyomása növekedett, és a korabeli értékelésekkel ellentétben, nem a munkáspártok ellen irányultak. Leszögezte azt, hogy a stabilizáció utáni munkabeszüntetéseket már nem lehet hasonlóan elbírálni.

A szakszervezeti mozgalom fő feladatává 1947-ben már a 3 éves terv feltételeinek megteremtése és kormányprogrammá emelése volt. Az előadó a továbbiakban részletesen foglalkozott a szakszervezeti vezetők első értekezletével. A konferencia a szakszervezeti demokrácia terén, az üzemi bizottságok munkájában, a munkafegyelem területén kívánt előbbre lépni, szervezeti téren pedig az iparági szervezetek létrehozását tűzte ki feladatául. Az 1948-ban kibontakozó szocialista munkaverseny, az élmunkások, termelési brigádok versenyei nagymértékben hozzájárultak a munkáshatalom végleges győzelméhez. 1948-ban került sor az üzemi bizottságok átszervezésére szakszervezeti szervekké. Az átszervezés során olyan szervezeti keretek születtek, amelyek az eddigieknél alkalmasabbá válhattak volna az érdekvédelmi funkciók ellátására, az üzemi demokrácia fejlesztésére. Az egyesült párt helytelen politikájának eredményeképpen azonban a fordulat éve után azok a tendenciák kerültek előtérbe, amelyek a szakszervezetek szerepét a termelésben való helytállás ellenőrzésére, belső szervezeti problémák megoldására redukálták. A törvénysértések idején a volt szakszervezeti vezetők jelentős részét kizárták a szakszervezetek vezetéséből, bürokratikus, adminisztratív eszközök váltak uralkodóvá. Az előadás végén hangsúlyozta az előadó azt a nagy szerepet, amelyet a szakszervezetek játszottak az újjáépítésben, a reakció támadásainak visszaverésében, az államosítások végrehajtásában.

Ságvári Ágnes kandidátus a *Nemzetközi politika — belpolitika (1945—1953)* címmel tartotta meg előadását. A referátum első részében Magyarországot érintő szerződéses és államközi kapcsolatok belpolitikai hatásaival foglalkozott. 1945—46-ban olyan európai erőegyensúly jött létre, mely kedvező lehetőséget teremtett egy hosszútávú szocialista perspektívájú politikai vonal kialakítására és egy széles szövetségi politika megalapozására. A referátum tárgyalja a KMP III. kongresszusának programját, a népi demokratikus rendszer szocialista elemeinek növelésére, a kormány baloldali átalakítására vonatkozó elképzeléseket, valamint Nagy Ferencék elképzeléseit a polgári demokratikus átalakításról egy olyan koalíció irányításával, amelyet a parasztpárt jobbszárnyából és a paraszti—kispolgári—burzsoá kisgazdapártból szervezett politikai csoportosulás és a jobboldal irányításával működő szociáldemokrata párt alkotott volna.

Peyer Károly is egy polgári berendezkedés tervével lépett fel, a kommunista párttal való együttműködés helyett a szociáldemokrata-kisgazda szövetséget javasolta. Utalt a szerző arra,

hogy a jobboldalnak a koalíció átalakítására irányuló politikája háttérben az angol politika állt, amely európai vezető szerepének új módon való megőrzésére törekedett. A referátum második részében a szerző a 47-es külpolitikai események belpolitikai hatásával foglalkozott. Rámutatott arra, hogy az USA európai behatolásával szemben szervezett katonai erőre volt szükség és arra, hogy az embargó idején a magyar szocialista állam létének életkérdése volt a Szovjetuniótól kapott támogatás. A következőkben a referátum ismertette a 47-es belpolitikai helyzetet, a koalíció belüli eltolódásokat, a 3 éves terv elindítását, a 47—48-as államosítások következtében létrejött szocialista viszonyokat. Az adott nemzetközi helyzetben az amerikai beavatkozás számára más út nem volt, mint a koalícióval szembeálló politikai csoportok támogatása. A referátum kiemeli ezek közül a szélsőséges jobboldali vezetés alatt álló katolikus egyház szerepét. A Tájékoztató Iroda határozatai jelezték, hogy az amerikai terv a status quo erőszakos megváltoztatására minőségi változást hozott a szocialista országok politikájában, a népgazdaság gyorsabb ütemű átalakítását, radikális belpolitikai változásokat, a nemzetközi kapcsolatok új alapokra helyezését.

A következőkben a referátum az 1948-tól kialakult hidegháborús légkör hatásaival foglalkozott nemzetközi és magyar vonatkozásban. Rámutatott a szerző arra, hogy az adott időszakban megvolt a lehetősége a népi egység létrejöttének a béke és a függetlenség kérdésében. A párt vezetősége elmulasztotta ezt a történelmi lehetőséget; az erőtömörítés és az ellenség elszigetelése helyett az ellenség keresése vált a fő feladattá. 1948—53 között az internacionalizmus helyett a dogmatikus vezetés által is támogatott nacionalizmus erősödött. A népfront-politika kialakítását korlátozta az is, hogy az MDP vezetősége a rokonszenvezők eltérő érdekeinek kifejeződését politikai csoportosulással azonosította. 1948-tól a dogmák abszolutizálása következett és súlyos belpolitikai hatása volt annak is, hogy a Kominform minden döntését elméleti szintre emelték. A referátum az 1953-as új stratégia nemzetközi körülményeinek ismertetésével zárult.

Rákosi Sándor, a Párttörténeti Intézet tudományos főmunkatársa *Pártunk szervezeti fejlődése a szocializmus alapjainak lerakása időszakában* címmel tartott előadást. Vizsgálat tárgyává tette a taglétszám alakulását, összetételének módosulását. A taglétszám alakulását az 1945—48, az 1948—56 és az 1956 utáni periódusban vizsgálta; a tagság összetételét egyrészt az életkor, másrészt a szociális összetétel szempontjából elemezte.

Ezután *Csatári Dániel* kandidátus, a Párttörténeti Intézet tudományos osztályának helyettes vezetője tartott előadást *Az internacionalizmus és hazafiság egységének érvényesülése az MSzMP politikájában* címmel. A felszabadulást követő időszakban a magyar kommunisták helyesen alkalmazták a marxizmus klasszikusainak elméletét a demokratikus és szocialista forradalom összekapcsolásáról, bebizonyítva, hogy a nemzeti felszabadulásnak a szociális újjáalakulás a feltétele, a polgári forradalom követeléseinek pedig a szocialista forradalom győzelme. Így tudott a szocializmus a progresszió fő ideológiájává, a munkásosztály pedig a nemzet fő politikai erejévé válni. Feloldódtak a haza és haladás korábban nem egyszer ellentétes fogalmai. Magyarország nemzeti ügye a társadalmi haladás, erőivel kötődött össze, a hazafiság és a nemzetköziség összehangzó tényezőkké váltak. E szintézist gyengítette a dogmatikus vezetés, amelynek következtében a szocializmus felépítését nem az ország adott szintjének, tudati állapotának, adottságainak megfelelően, hanem ezeket figyelmen kívül hagyva próbálta megvalósítani. A revizionizmus pedig nacionalista programjával lehetőséget nyújtott a reakció számára a szocializmus elleni támadásra.

Az MSzMP álláspontját a nemzeti kérdésben a lenini követelmények érvényesülésével alakította ki, éles harcot indítva a nacionalista irányzatok ellen; kialakította, a szocialista világszisztemben érvényesülő törvényszerűségek figyelembevételével, a szocializmusba vezető út hazai formáit. Az előadó hangsúlyozta, hogy a szocialista hazafiság nem épülhet a nacionalizmus elemeire, és hozzátartozik a dogmatizmustól mentes internacionalizmus fogalma is. Így alkalmas arra, hogy elvi alapul szolgáljon az integrációs törekvések ellenzőivel szemben és a nemzeti kérdésben vallott közömbösséggel szemben is.

Harsányi Iván, a Politikai Főiskola tanszékvezető docense *Az MSzMP kétfrontos harcának néhány kérdése a konszolidáció időszakában* címmel tartott előadást. Az MSzMP ideiglenes Központi Bizottsága az 1956. november 6-i felhívásában tudatosan elkötelezte magát a kétfrontos harc mellett, elhatárolódva mind Rákosi, mind Nagy Imre csoportjától. Az előadó rámutatott arra, hogy szükség volt a kétfrontos harcra, hiszen a frakcióharcok, a mindkét oldali elhajlás mélyen hatottak a párt, az ország életére, a párttagok, a tömegek gondolkodására. Az ellenforradalom után a pártszervezetekben tapasztalható volt bizonyos békülékenység a revizionista nézetekkel szemben. Az MSzMP 1957 júniusi határozata élesen megkülönböztette a revizionista nézetek képviselőit azoktól, akik békülékenyek e nézetek iránt. A baloldali szektásság újjáéledésének veszélyével kapcsolatban rámutatott arra, hogy a tagság nagy része az MDP tevékenysége idején szerezte mozgalmi tapasztalatait, ismerte meg a pártmunka stílusát. Az új vezetőség munkastílusbeli változtatásait sokszor kényszerű átmeneti visszavonulásnak tekintették. A párt eszmei-politikai tevékenységének tisztaságát a végrehajtás során csak a kétfrontos harccal lehetett biztosítani.

A referátum következő szakasza a párt újjászervezésének kérdéseivel foglalkozott. Az ideiglenes KP elvetette az új, az MDP-től független párt szervezésének gondolatát. A taglétszám kérdésével s az átigazolás módszereivel foglalkozott ezután az előadó. A kétfrontos politikai küzdelem egyik leglényegesebb kérdése az 1948—1956 közötti fejlődéshez való viszonyulás volt. A párt álláspontja az volt, hogy a régi vezetés, súlyos hibái ellenére is, a szocializmus építését folytatta. Az előadó a következőkben az 56—58 közötti agrárpolitikával foglalkozott. Olyan kétfrontos agrárpolitikát kellett kialakítani, amely biztosította a szövetkezeti és a kistulajdonos parasztság támogatását és előkészítette a későbbi szocialista átszervezést. Beszélt azokról a változásokról, amelyeket a kormány eszközölt a korábbi politika kijavítására. Ezután az előadó a párt értelmiségi politikáját elemezte. Az értelmiség nagy része, bár tevékenyen nem vett részt az ellenforradalomban, annak eszmei hatása alá került. Nagyjelentőségű az 1958-ban a művelődéspolitikai irányelvek elfogadása; az ezt megelőző vita volt az első alkalom az ellenforradalom óta, mikor az értelmiség jelentős része nagy politikai aktivitást fejtett ki. 1958-ban megteremtődött a továbblépés lehetősége a szocializmus alapjai lerakásának útján, időszerűvé vált, hogy a párt megvizsgálja a hatalom fő bázisának, a munkásosztálynak gazdasági, politikai helyzetét. Ezen a munkán alapult az 1958-as határozat „A munkásosztállyal kapcsolatos egyes feladatokról”. Befejezésül az előadó arról beszélt, hogy a kétfrontos harc területén a magyar gyakorlat politikailag eredményezett néhány új tapasztalatot, de a harc elmélete és gyakorlata elsősorban nemzetközi tapasztalatokból táplálkozott.

Ezután *Fehér István* kandidátus előadása következett a népi demokratikus korszak helytörténetírásának elvi, módszertani problémáiról, amelyben az előadó a helytörténetírás önálló funkcióját elemezte.

Simon Péter kandidátus *A szocialista nemzeti egység fogalma és helyzete hazánkban* címmel tartott előadást. A proletariátus diktatúrája eddig többnemzetiségű országokban valósult meg. Ezen államokban a kapitalizmus a nemzetiségi problémákat nem tudta megoldani, sőt azokat elmélyítette. E súlyos örökséget a proletariátus számolja fel, azzal, hogy önmagát nemzetiségi szervezi.

A szocialista nemzeté válás ugyanakkor nem azonos a nemzeti kérdés megoldásának problémájával, hanem annak csak egy része. A szocialista nemzeti egység a szocialista nemzet politikai egységét jelenti — amelyen belül csak hosszú idő után mosódnak el a nemzeti, nemzetiségi különbségek. A szocialista nemzeti egység *harci* összefogás a külső és belső ellenség ellen. Kommunisták és nem kommunisták, szocialista osztályok politikai összefogása a proletárdiktatúra erősítésére, a szocializmus, majd a kommunizmus teljes felépítésére. A feladatokat csak akkor lehet megoldani, ha a szocialista nemzeti egységet erős, öntudatos forradalmi munkáspárt vezet, szoros szövetségben a szocialista világtrendszerrel, mindenekelőtt a Szovjetunióval.

Szabó Bálint kandidátus, a szekció vitavezetőjének értékelő zárásával fejeződött be az I. szekció munkája. Kiemelte, hogy a tanácskozás túllépte a nemzeti kereteket, általános jellegű problémák vetődtek fel. Nemcsak a magyar fejlődés nemzetközi összefüggései kaptak teret, hanem a többi szocialista ország fejlődésének tapasztalatai is, ez nagyon fontos, hiszen a tapasztalatok összevetése az általános törvényszerűségek és a nemzeti sajátos vonások helyes értelmezése szempontjából feltétlenül szükséges. Az ülészak megmutatta, hogy a népi demokratikus korszak kutatása az utóbbi időben előrehaladt, a tudományos kutatómunka közelebb jutott a jelen aktuális kérdéséhez. Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy milyen tényezők gátolták a nemzeti méretű fegyveres ellenállás kifejlődését, az előadó kiemelte, hogy Magyarországot a hitleri Németország nem nyíltan, katonai megszállás útján igázta le, hanem szövetség formájában. A nemzeti érdek összefüggése a Hitler-ellenes antifasiszta küzdelemmel csak később tudatosult. Befolyásolta az eseményeket az is, hogy korábban már volt egy munkáshatalom. A széles kispolgári rétegek rettegése a proletárforradalomtól megnehezítette egy demokratikus antifasiszta egységfront megteremtését. A történelmi múlt azonban meg is könnyítette a forradalmi erők fellépését, gyors térnyerését. A következőkben az előadó a proletárlíktatúra dogmatikus értelmezéséről, erőszak funkciójának hangsúlyozásáról beszélt, kiemelve nagy szerepüket az 1948 utáni hibák és elhajlások létrejöttében. Kifejtette, hogy a munkásosztály osztatlan hatalma azt kell hogy jelentse, hogy az állam a munkásosztály világszemléleti alapján működik, a munkásosztály forradalmi álláspontja érvényesül. Az MSzMP kétfrontos harcának tapasztalataihoz kapcsolódóan hangsúlyozta, hogy a kétfrontos harc nemcsak kétirányú elhatárolódás, nem két nézet közötti középpont. Hangsúlyozta az MSzMP politikájában mindig meglévő folytonosságot és megújulást. Felsőzólása végén még egyszer kiemelte a különböző országok kutatóinak véleménycseréjének és együttműködésének hasznosságát.

A II. szekció ülésein a magyar társadalom negyedszázados fejlődésének főbb gazdasági, társadalmi kérdéseivel foglalkoztak a résztvevők. *Szakács Sándor* kandidátus, egyetemi adjunktus *A népi demokratikus Magyarország gazdaságpolitikájának fejlődése 1945—1948* címmel tartott előadást. Abból a tényből indult ki, hogy az 1945—48 közötti gazdaságpolitika átmenetet képez a háború alatti állammonopolista kapitalizmus és a proletárdiktatúra győzelme utáni centralizált állami tervezésre épülő gazdaságpolitikai rendszer között. Rámutatott arra, hogy a politikai események, változások mellett egy ezektől független tényezőt is figyelembe kellett venni az adott korszakban, és ez a háborús pusztulás volt. Ez önmagában is megszabta a gazdaságpolitika alapirányát, az újjáépítést. Az ideiglenes kormány a gazdaságpolitika főbb irányát a nagybirtokrendszer felszámolásában, az ipari és banktőke állami ellenőrzésében, a bányászat államosításában jelölte meg. Az első lépés a földreform volt, amely alapjaiban változtatta meg a tulajdonviszonyokat és a lehetőségekhez képest a legnagyobb mértékben alapozta meg gazdaságilag, társadalmilag és politikailag az új rendszert. A földreform nyomán az egész magyar társadalom átrétegződött, egységesebb lett. A referátum következő része az ipari és bankélet elemzését adja. A háborús pusztulás következtében nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdaságpolitikát az állami beavatkozás szintjén kell megindítani, olyan eszközök alkalmazásával, amelyek az állammonopolista kapitalizmus rendszerében funkcionáltak. A kommunista párt is ezt a politikát szorgalmazta, mivel ez nemcsak nagy terhet jelentett, de a tőke ellenőrzése, szabad mozgásának korlátozása révén biztosítékot is a népi demokrácia érdekei számára. Az előadó rámutatott arra, hogy a népi demokrácia gazdaságpolitikája az állami beavatkozás tőkekorlátozó hatását sikerrel érvényesítette. Ez a rendszer 1947—48-ra egyre hatékonyabb korlátozó eszközzé vált a tőke szabad mozgásának, szerepe a tőkeisajátítás folyamatában is jelentős volt. 1948 elején a gazdaságpolitika áttért a radikális államosítás politikájára. Az ipar és a bankügy terén sikerrel járt a felszabadulást követő gazdaságpolitika.

Az előadó a következőkben azt vizsgálta, hogyan hatott a gazdaságpolitika a mezőgazdaságra. A tőkekorlátozás politikája az agrárvonalon összességében nem hozott egyértelmű eredményt. A beszolgáltatási rendszer csökkentette a paraszti felhalmozás lehetőségét, de egyidejűleg

lassította a paraszti üzemek megszilárdulását, az újbirtok gazdasági megerősödését. A mezőgazdaság a földosztás után jelentős hitelhez nem jutott, e téren csak a 3 éves tervben mutatkozott bizonyos enyhülés. A stabilizációval kiépített árrendszer korlátozó hatása a nagy agrárrollóban jutott kifejezésre. Mindez az új és kishirtokos parasztságot is sújtotta. Összefoglalóan megállapította, hogy a harc a földreform által teremtett viszonyok konzerválásáért, a tőkés tendenciák újjáéledése ellen folyt, ez a politika a mezőgazdaságban a múlt tagadásán, az új viszonyok konzerválásán kívül semmit sem igenelt. A következőkben az előadó a szövetkezetesítés kérdésével foglalkozott. E forma hiánya azt jelentette, hogy a népi demokratikus állam a mezőgazdaságban nélkülözötte a szabályozásra, fejlesztésre alkalmas kereteket. Hiányzott a megfelelő irányítási, ellenőrzési forma. A kérdés elhanyagolása nem volt véletlen. A stabilizációs hitelpolitika hatékonyságra, gyors produkálásra helyezte a hangsúlyt. Ebbe a hitelpolitikába a mezőgazdaság, a szövetkezetek nem fértek bele. Az agrárgazdaság fejlesztésének elhanyagolása új feszültségképzővé vált. Ez kifejezésre jutott abban is, hogy míg a nagyipar termelőeri és termelési viszonyai alkalmassá váltak a szocializmus befogadására, addig a mezőgazdaság elmaradott termelőeri, kispolgári termelési viszonyai erre képtelenek voltak.

Rácz Béla vizidatús *A munkásellenőrzés néhány problémája hazánkban és a népi demokratikus országokban* címmel tartott előadásában rámutatott arra, hogy a téma hasznos és aktuális a kapitalista országok munkássága előtt álló feladatok szempontjából, másrészt a szocialista országok demokratikus továbbfejlesztése érdekében. A munkás-ellenőrzés történetének ismertetése után rátért a magyarországi kérdésekre. A német megszállás legsötétebb időszakában a kommunisták kezdeményezésére számos üzemben alakult illegális üzemi bizottság, azzal a céllal és feladattal, hogy megakadályozzák az üzemek kitelepítését, szervezzék és irányítsák a termelés szabotázsát, a fasizmus elleni harcot. Ezután az előadó az üzemi bizottságok problémáival foglalkozott. Jugoszláviában, Lengyelországban, Csehszlovákiában a munkásság tökéletesen törekvései határozottabban bontakoztak ki, mint nálunk. Romániában a román burzsoázia részese volt az augusztus 23-i nemzeti felkelésnek, ezért ott a tökéletesség visszafogottabban jelentkezett. Magyarországon az üzemi bizottságok sokféleképpen értékelték jogkörüket, szükségessé vált egy szabályozó kormányrendelet. A referátum részletesen elemzi az 1945 februárjában megjelent rendeletet, amely elismerte és biztosította az üzemi bizottságok ellenőrzési jogát a tőkés termelés és elosztás felett. A teljes felszabadulás után új rendelet készült, ez több vonatkozásban növelte jogkörüket. A többi népi demokratikus ország üzemi bizottságainak jogai bővebbek voltak, csak nálunk és Romániában hiányzott a jog arra, hogy az ü. b.-k bekapcsolódjanak az alkalmaztatási jog gyakorlásába. Az MKP III. kongresszusa után a stabilizáció megteremtette a lehetőséget az üzemi bizottságok jogkörének kibővítéséért folytatott harcra. Akkor már a vállalatvezetés megosztását is követelték. Rákosi és csoportja azonban nem támogatta ezt a követelést. Az új munkásigazgatók jelenlétét elégnek tartották az irányításra és ellenőrzésre. Az üzemi bizottságok feladatává az előirányzott program betartását tették. Az 1948-as átszervezéssel a termelés munkásellenőrzése lekerült a napirendről.

Ezután *Birta István* referátuma következett *A szocialista iparosítás eredményei és problémái az első öt éves terv időszakában*. Az előadó megállapította, hogy az 5 éves terv 1948-as első változatában kialakult iparosítási koncepció alapvetően helyes és reális célkitűzéseket tartalmazott. Rámutatott azokra az eseményekre, amelyek a terv torzulásához vezettek. A revízióra 1948 júliusa után, a párt általános politikájának változása idején került sor. A terv revíziója a szocialista iparosítási séma szerint történt. A megváltozott terv feszített, de célkitűzéseivel még reális kiindulópontjává válhatott volna az ország iparosításának. A nemzetközi politika 1948–49-es eseményei, a honvédelmi fejlesztés előtérbe kerülése a tervszámok módosításához vezettek. A hadseregfejlesztés aránytalanul nagy katonai igényeket támasztott. Az iparosítási tervek legnagyobb akadályai az egyre gyakrabban felmerülő tervezeten felüli kiadások voltak. Ehhez az alapot a Tájékoztatói Iroda 1949 őszi határozata adta. Súlyos problémát jelentett, hogy a külkereskedelem vonalán hiányoztak az iparosítási terv realizálásának feltételei. Egyre nehe-

zebbé vált az alapanyagbehozatal biztosítása és az ellenértékek itthoni előállítására. Az 1950-ben kirobbant koreai háború hazai hatásának következtében a termelési és a beruházási előirányzatok ugrásszerű változásai veszélyeztették az egész szocialista iparosítási program realizálását. A pártvezetés az erőforrásokat teljes egészében védelmi, improduktív célokra kívánta fordítani. Ennek az időszaknak a tervei és a megtörtént intézkedések már mutatták a gazdálkodásban meginduló hadijellegű átalakulás jegyeit, ami törést okozott a szocialista iparosítás menetében. Az iparfejlesztés leszűkülése a népgazdasági egyensúly felborulásához, a gazdasági fejlődés visszaeséséhez vezetett. Az MDP Központi Vezetősége 1953 júliusában elvetette az iparosításnak az életszínvonal csökkentésére épített autarkia formáját, de a hibák alapvető okait nem elemezte, így ez intézkedések nem válhattak egy új szemléletű iparosítási politika alapjává.

Orbán Sándor kandidátus a *parasztság osztálytagozódásának alakulásáról* tartott előadást. A referátum bevezetőjében az előadó arról beszélt, hogy az az általános képlet, mely szerint a mezőgazdaság tőkés fejlődése legfőbb sajátossága az üzemi és birtokkoncentráció, a parasztság differenciálódása, tömeges elszegényedése, az azt felváltó, szocialista fejlődésé pedig a parasztság egységesülésének folyamata, nem fejezi ki teljesen a két rendszer változásával kapcsolatban a parasztság osztálytagozódásának változásait. Először a magyar parasztság felszabadulás előtti osztálytagozódását jellemezte, majd arról beszélt, hogy a demokratikus agrárforradalom milyen radikális változásokat idézett elő az osztálytagozódásban. A földreform teljesen likvidálta a nagybirtokos osztályt. A kedvezőbb osztálytagozódás mellett azonban megoldatlan problémák is maradtak. A földosztás nem jelentette az agrárszegénység felszámolását, jelentős szegény-paraszti-félproletár réteg maradt. A földreform szegényparaszti végrehajtása az osztálytagozódást a gazdagparasztság rovására is módosította. A földreform nem teremtette meg az életképes, jelentős középparasztságot sem. Közrejátszott ebben a fejlődésben az is, hogy a népi demokrácia radikális erői és pártjai kezdettől fogva elleneztek és kezdettől fogva akadályozói voltak a földreformot követő szabadabb, de mindenképpen tőkésparaszti fejlődési útnak. Utalt az előadó a vezetést jellemző tendenciákra, amelyek egyrészt uralkodónak tekintették a differenciálódást a parasztság tagozódásában, a földreformmal bekövetkezett nivellálódás helyett, másrészt azt gondolták, hogy a munkás-parasztszövetség erősödése a földosztással egyenes arányban áll.

A szocialista építési időszakát elemezve az előadó megállapította, hogy az agrár túlnépességet a szocialista ipar fejlődése, a megnövekedett munkaerőszükséglet vezette le. A parasztságon belül megindult gyorsabb átalakulás legfőbb tényezője a mezőgazdaság szocialista átszervezésének előrehaladása, a gazdagparasztság korlátozása volt. A gazdag parasztság majdnem teljes likvidálásával együtt járt a középparasztság visszaszorulása. Ennek negatív hatása megmutatkozott az árutermelés, áruellátás terén, politikai vonatkozásban pedig lehetetlenné tette a középparasztsággal való szövetség fönntartását. Az 1956 utáni fejlődést elemezve, beszélt az előadó az üzemi jövedelmezőség kedvező hatásáról. Az MSzMP agrárpolitikája a fő figyelmet már nem a pólusokra fordította, a gazdagparaszt kérdést megoldottnak tekintette.

A mezőgazdaság tömeges szocialista átszervezése létrehozta az egységes paraszti osztály kialakulásának lehetőségeit, de a régi és az újonnan keletkező differenciáló tényezők éreztetik hatásukat, szükségessé tehát ezekkel foglalkozni.

Fazekas Béla kandidátus, a Statisztikai Hivatal főosztályvezetője a *mezőgazdaság fejlődésének kérdésével* foglalkozott a szocializmus építésének időszakában. A társadalmi viszonyok változása előnyösen hatott a termelés növekedésére, ezt mutatja a mezőgazdaság földreform utáni, majd a szocialista átszervezést követő nagyszabású fejlődése. A proletárdiktatúra győzelme után a vezetők túl korán napirendre tűzték a szocialista átszervezést. A beszolgáltatási és adórendszert a lehetőségek és tények helytelen megítélésén keresztül alakították ki. A kisparaszti gazdálkodásból fakadó kapitalista veszélyt túlbecsülték, a mezőgazdaságot nem fejlesztették népgazdasági fontosságának megfelelően. A szövetkezetesítés során elkövetett hibák a munkás-paraszt szövetség meggyengüléséhez vezettek. 1957-től az új agrárpolitika következtében az egyéni gazdálkodók érdeklétté váltak a termelés fejlesztésében. Újból napirendre került az

átszervezés a teljes szocialista átalakulás irányába. A termelés fejlődésének gyorsulása főként az átszervezés utáni időkre jellemző. A gazdasági irányítás reformja következtében új ösztönző agrárpolitikai intézkedéseket léptettek életbe.

Az előadás következő részében az előadó a termelőerők átalakulásával foglalkozott. Megállapította, hogy a tárgyalt időszakban a munkaerő mennyiségét és összetételét ellentétes irányú változások jellemezték. A 60-as évek közepére egyensúlyi állapot alakult ki, de a mezőgazdasági keresők egyenletes foglalkoztatása mindmáig nincs megoldva. A mezőgazdaságban növekedett a szakemberek, szakmunkások száma, a termelésből kivont, leromlott mezőgazdasági területeket jelentékeny beruházásokkal pótolták. Az agrárpolitika fejlesztése, a gépesítés és ipari eredetű termelési anyagok felhasználása fokozta a mezőgazdaság teljesítőképességét. A referátum befejező része a termelés főbb eredményeit ismertette. Az utóbbi évek növekedési üteme már megfelel a fejlettebb országokban kialakult átlagos növekedésnek. A szocialista építés időszakában intenzíven megváltozott a termelés szerkezete a növénytermelésben és az állattenyésztésben. Összefoglalóan megállapította, hogy 25 év alatt a mezőgazdaság új, szocialista alapokra helyeződött, belterjesebbé és biztonságosabbá vált a termelés, mérséklődtek az évek közötti ingadozások.

Berend T. Iván, a történettudományok doktora *A magyar népgazdaság fejlődése és a szocialista integráció* címmel tartott előadást. Az elmúlt 25 év gazdasági fejlődésének döntő tényezője volt a külkereskedelem és a szocialista országok között kibontakozó munkamegosztás. Az előadó először a forgalom növekedési ütemével és volumenével foglalkozott. Az iparosítás által igényelt felfokozott beruházások nagyrészt behozatal útján voltak megteremthetők. A magyar agrár-export nem volt ehhez elegendő, ipari termékekre is szükség volt. A külkereskedelmi forgalom a vizsgált periódusban jelentékenyen meghaladta a termelés, a nemzeti jövedelem termelésének mértékét. Felvetődik a kérdés, ebben a helyzetben lehet-e autarkias gazdaságról beszélni. Rámutatott az előadó arra, hogy az egyoldalú és kevés nyersanyagforrással rendelkező Magyarországon éppen az autark fejlesztés növelte meg a külkereskedelem iránti igényeket. Az importfejlesztési politika kizárta a valóságos önellátás megteremtésének lehetőségét. Ennek ellenére a feldolgozó ipari autarkia kiépülése megvalósult. Ez az állapot leginkább az 50-es évek elejére jellemző, de csökkent mértékben megtalálható az egész vizsgált periódusban.

Összegezően megállapította, hogy a külkereskedelem erőteljesen fokozódott, népgazdasági súlya az ország jellegének, területi, nyersanyag és termelési adottságainak megfelelően emelkedett, nagyságrendileg hasonlít a hasonló európai országok struktúrájához. A következőkben az előadó a külkereskedelem szerkezeti változásaival foglalkozott. A magyar behozatal szerkezete két vonatkozásban eltér a fő nemzetközi tendenciáktól. Túlzottan alacsony az ipari fogyasztási cikkek importja, még jelentősebb az, hogy igen magas a behozatalban a nyersanyagok, és szokatlanul alacsony a féltermékek aránya. Előnytelen a magyar iparban a teljes ágazati vertikumnak kiépítése. A kivitel szerkezetének átalakulása a tárgyalt időszakban sokkal radikálisabb. A elmaradott mezőgazdasági és nyersanyagszállító szerep megszűnt, a kiviteli struktúra hasonlít a fejlett ipari országok export-szerkezetéhez. A termelés színvonalától eltérő, fejlett exportstruktúrájának kialakulását az előadó a szocialista országok egymásközi, szigorúan kétoldalú termékcserejével magyarázta, ahol a piac nem méri a teljesítmények szintjét. A kivitel struktúrája másképpen alakult a tőkés világpiacot illetően, ezek az exportarányok lúbb képet adnak a gazdasági fejlettség szintjének megfelelő kiviteli szerkezetéről. Ezután az előadó a szocialista integráció lehetőségeivel foglalkozott. Beszélt a szocialista országokkal való kereskedelmi kapcsolatok kiszélesítéséről, rámutatva, hogy a külkereskedelem ilyen alakulásában politikai okok mellett a gazdasági tényezők szerepét is hangsúlyozni kell. Az iparosítás célkitűzéseit az integráció elősegítése nélkül nem lehetett megvalósítani. Ez a felismerés 1947—48-ban némi realizálást nyert, de 1948-ban a belső erőkre alapozott önálló fejlesztés koncepciója vette át a helyét. Azzal a véleményvel szemben, hogy akkor a szocialista országok fejlettségi szintje még nem követelte az integrációt, az előadó leszögezte, hogy az egész XX. századi gazdasági fejlődésben döntő szerepet

tulajdonit az integrációnak. Az integrációs igényt nem lehet egy adott ország konkrét fejlettségi szintjének függvényeként felfogni. Ha egy ország a kor technikai szintjére akarja helyezni gazdaságát, az integrációs igény azonnal felmerül. Az önállóságra törekvő gazdasági önállóság a kor követelményeihez képest főként technikai lemaradást eredményez. A referátum befejező része az integrációs politikával és hatásaival foglalkozik, a KGST tevékenységén belül. 1956-ig az együttműködés előnyeinek kihasználása minimális volt. Az 50-es évek második felében az autarkias fejlesztési politikát az együttműködés új formái váltották fel. Ebben az időszakban elsősorban a szemlélet átalakulása volt jelentős, a lehetőségek jobb felismerése irányában is. Ezután az előadó azokról a főbb változásokról beszélt, amelyek 1957-től napjainkig jellemezték a szocialista országok együttműködését, az elért eredményekről. A valóságos integráció előrehaladását több tényező fékezte, ezek közül legjelentősebbek az érvényben volt irányítási rendszer, az egyes országok eltérő gazdasági adottságai, amelyek ellentétes érdekek kifejezésében jelentkeztek. Ezek az okok együttesen irreálisá tették a 60-as évek elején meghirdetett nemzetközi tervezésre alapozott együttműködést. A kezdeti eredmények biztatóak, az elszigetelt példák is fontos iparfejlődési tényezőkké váltak, Magyarországon a 60-as évek második felétől jelentős fejlődés történt az energiagazdaságban, jórészt a szocialista munkamegosztás új kezdeményezéseinek hatására.

Sas György az MSZMP gazdaságpolitikájának néhány kérdéséről tartott előadást. Először a gazdaságpolitikai elemzés elméleti problémáival kapcsolatban arról a nálunk is előforduló hibáról beszélt, hogy a gazdasági fejlődés útját a politikai és gazdasági körülmények elhanyagolásával, szubjektíven, történelmietlenül ítélik meg. Véleménye szerint kétséges, hogy létezik-e egzakt mérték a gazdasági fejlődés rövidtávú hatékonyságának vizsgálatára. A fejlődés ütemének elemzése során az előadó abból indult ki, hogy Magyarország a többi népi demokrácia többségéhez hasonlóan a felszabadulás idején a gyengén fejlett országok csoportjába tartozott. A gazdasági stratégia alapvonásává a gazdaság fejlődési sebességének fokozása vált, ennek leghatékonyabb útja az iparosítás volt. A gyorsítással kapcsolatban rámutatott: az általános politikai hibák gazdaságpolitikai következménye volt az, hogy a szükséges forrásokat az életszínvonalától, illetve a szükséges növekedés eszközeiből vonták el. A Rákosi—Gerő-féle gazdaságpolitikát illetően rámutatott arra, hogy nem a gyors ütemet kell bírálni — ez történelmileg szükségszerű volt —, hanem a terv célkitűzéseinek irreális mértékét, azt, hogy az elvonás a mezőgazdaságtól túlzott visszaeséshez vezetett. Ezután az előadó az integráció lehetőségeivel foglalkozott. A történelmi tapasztalat mutatja azt, hogy a szocialista világrendszer védelme követeli meg a rendszer gazdasági zártságát, a zárttság mértéke a nemzetközi helyzettől függően változó lehet. Rámutatott arra, hogyha az elzárkózásnak politikai tényezői vannak, ezek nem a szocialista országoktól erednek. Az integráció kialakulásának korlátairól megállapította, hogy az integráció lehetőségeinek feltételei a fejlődés nem minden szintjén adóttak. Hangsúlyozta, hogy az integráció kialakítása nem csupán szándéktól függ, bár ez előfeltétele. Annak ellenére, hogy az integráció korábbi intenzívitása hatékony lett volna, a további fejlődésre előnyös, történelmi körülmények indokolták elmaradását. A következőkben az előadó a gazdasági fejlődés és a gazdasági irányítás kérdéseivel foglalkozott. Különösnek tartotta azokat a megállapításokat, hogy a gazdasági irányítás korábban alkalmazott módszere káros volt, hiszen emellett az irányítási rendszer mellett növekedett a KGST-országok nemzeti jövedelme, a lakosság életszínvonala. Emellett igaz az, hogy az irányítási rendszer veszteséges elemeket is tartalmazott. A gazdasági irányítási rendszernek egész közgazdaságot teremtő erőt tulajdonítani szocialista viszonyok között elméletileg és gyakorlatilag sem indokolt. A befejező részben az előadó a valóságos vagy látszólagos fejlettség kérdésével foglalkozott. A strukturális mutató és a fejlettséget kifejező nemzeti jövedelem közötti eltérést abban látja, hogy a gyors fejlődés igényli az ipar, a termelőeszközgyártás nagy arányát. A szocialista gazdaságokban gyorsan teremődik meg a korlátozott erőforrások mellett is a tömegigényeket kielégítő fogyasztás és szolgáltatás. Ez a törekvés a minőség, a korszerűség háttérbeszorítását jelenti, ez nem marad hatástalan a termelésre sem. A külkereskedelem terén

is vannak sajátos elemei a szocialista fejlődésnek. A KGST-országok nyersanyagellátása elsősorban a fejlett országokból, a Szovjetunióból származik. Ezért a gazdasági fejlettséget meghaladó arányú készárú, elsősorban gépipari forgalom teremődik meg a KGST-országokban a Szovjetunió felé. Ez a külkereskedelmi szerkezet reális kapcsolatok eredménye. A fejlettség struktúraellentmondása azt jelzi, hogy az alacsonyabb fejlettség mellett a gazdaságban bizonyos progresszív strukturális elemek már korábban megjelennek. Végül hangsúlyozta, hogy a fejlődési út megítélésének egyedüli alapja az lehet, hogy ez az út politikai-történelmi mértékben megrövidítette az elmaradottságból való kijutás idejét.

Gulyás Emil kandidátus *A magyar parasztság fejlődése nemzetközi összehasonlításban a mezőgazdaságunk szocialista átszervezése óta* címmel tartotta előadását. Először a termelők színvonalában végbement változásokkal foglalkozott. A munkaerőhelyzetben beállt változások közül a legalapvetőbb az, hogy a szocialista átszervezés után a gépésítés, a technika fejlődése pótolta a kieső mezőgazdasági munkaerőt. Ezután az előadó az európai szocialista országok mezőgazdasági fejlődésének hasonló és közös vonásait elemezte. Az élelmiszertermelésnek ezekben az országokban növekvő mennyiségi igényekkel, megváltozott táplálkozási szerkezettel kell számolnia. A következőkben az előadó a földdel foglalkozott. Beszélt a magyar mezőgazdaság üzemterületi nagyságáról, a műtrágya felhasználásának eredményeiről, a termelészövetkezeti köztulajdon kialakításáról és megszilárdulásáról, az utóbbival kapcsolatban kiemelte a szövetkezeti földtulajdon kialakítását célzó törvény szerepét, elméleti jelentőségét. Ezután rátért a mezőgazdaság felszereltségében álló és forgóeszközökkel való ellátottságában bekövetkezett eredmények ismertetésére. Megállapította, hogy a KGST-országok az elmúlt évtizedekben alapvető élelmiszerekből, mezőgazdasági nyersanyagok termelése terén önállóvá váltak.

Megnőtt a KGST-országok részaránya az egyes termékek világtermelésében. A mezőgazdaság anyagi-technikai bázisának fejlesztésével egyidejűleg a KGST országokban rugalmasabbá teszik az állami irányítást, emelik a mezőgazdasági árakat és fejlesztik az állami támogatás ösztönző jellegét.

A II. szekció munkája *Ránki György*, az MTA Történettudományi Intézet igazgatóhelyettese, a szekció vitavezetője zárszavával ért véget. Hangsúlyozta a szekció munkájára jellemző kritikai szellemet. Pozitívan értékelte, hogy az előadások tematikája, az eddigi gyakorlattól eltérően, nem korlátozódott csupán az átmeneti időszakra, több előadás foglalkozott a szocializmus építésének problémáival. Az előadások strukturális tematikai megoszlása nem volt ilyen kedvező, a mezőgazdaság és a parasztság társadalmi struktúrájának átalakulásán kívül a többi társadalmi osztályról nem esett szó. A szekció munkájának eredményességét bizonyítja, hogy az előadók új tényanyagot tártak fel, új összefüggésekre hívták fel a figyelmet. Ebből a szempontból *Ránki György Birta István, Gulyás Emil és Orbán Sándor* előadását emelte ki.

A referátumokból nem hiányzott a polemikus elem, s ez az ülészaknak tudományos vitajelleget adott. Három kérdés körül merültek fel véleménykülönbségek. Az első vitakérdés az MDP 1949-től kezdődő gazdaságpolitikájának megítélése volt, *Birta István és Sas György* előadása különböző véleményt tükrözött. A második vitakérdést az integráció problémája jelentette, itt a vitavezető hiányolta a közzéadások nagyobb számú részvételét; így az ülésen inkább a gazdaságtörténeti szemlélet érvényesült. Az integráció kérdésében *Berend T. Iván és Sas György* előadásában mutatkozott különböző felfogás.

A harmadik kérdés, ahol véleménykülönbség alakult ki, a gazdasági fejlődés ütemének és Magyarország gazdasági fejlettsége színvonalának értékelése volt. Az ellentétes nézetek az előadások során hangzottak el, alapos vita nem alakult ki. *Ránki György* ennek okát abban látta, hogy a vitatkozó felek nézeteik kifejtése során nem azonos módszerbeli megközelítést, nem azonos elméleti szempontokat alkalmaztak. *Birta István és Berend T. Iván* elsősorban kutatásokon alapuló gazdag tényanyagra támaszkodva adtak hosszabb történelmi levezetést tételeikről, *Sas György* inkább egy rövid eszmefuttatás keretében fejtette ki véleményét, amelyben tényanyagot nem használt fel.

A külföldi felszólalók mellett a magyar előadók közül is többen végeztek szélesebb nemzetközi összehasonlítást, ebből a szempontból Ránki György Berend T. Iván és Rácz Béla előadását emelte ki. A jövő kutatásaira vonatkozóan felhívta a figyelmet a társadalmi folyamatok vizsgálatának szükségességére is, mivel ez a kérdéscsoport az előadások tematikájából hiányzott. Végezetül leszögezte, hogy kritikai megjegyzései ellenére az ülészak munkája — különösen a gazdag problémafelvetés miatt — eredményes volt.

Az ülészak *Nemes Dezső* akadémikus zárszavával végződött, aki először Szabó Bálintnak az első szekció munkájáról szóló beszámolójához fűzött néhány észrevételt. Először a proletárdiktatúra kérdésével foglalkozott, azzal — a párt politikáját egy időszakban jellemző — nézettel, mely szerint a népi demokrácia út a szocializmus felé, proletárdiktatúra nélkül. Ez a nézet korrigálásra szorul, a népi demokrácia valóban út a szocializmushoz, de úgy, hogy fejlődése során proletárdiktatúrává fejlődött.

Az ellenállás problémájával kapcsolatban megjegyezte, hogy az antifasiszta nemzeti ellenállás — ha nem is fegyveres formában —, de országos méretűvé vált.

Ránki Györgynek a második szekció munkájáról adott tájékoztatójához két kérdésben szolt hozzá.

A gazdasági integráció kérdésével kapcsolatban megjegyezte, hogy az integrációhoz szükséges feltételek közül nemcsak a gazdasági fejlettség kérdését, hanem az államközi politikai kapcsolatok kérdését is figyelembe kell venni. A szekció munkája során felmerült vitakérdésekkel kapcsolatban az volt a véleménye, hogy a viták nem a tudományos módszerbeli különbségekből, a megközelítési módokból adódtak, ahogy ezt Ránki György értékelte, hanem politikai értékelésbeli különbségből.

Egészeben a tanácskozás munkáját hasznosnak, eredményesnek látta, amely hozzájárult a testvéri országok történezeivel való együttműködés erősítéséhez.

Sárdi Anna